

VAD MÁRTON

MI ÉS MI NEM A SZABADKÖMŰVESSÉG SZENTÉLYE NAGYVÁRADON?

■ Előrebocsájtanám, hogy ez az írás nem klasszikus értelemben vett kritika. Nem szeretne fenntartásokat megfogalmazni Nagyvárad legújabb, a közönség számára megnyitott intézményével szemben. Távol tartja magát az ezzel kapcsolatos dicsérő szavaktól is. Csupán azt szeretné tisztázni, hogy mi az, amit tudhatunk, és mi az, amit nem erről a megvalósult nagyszabású tervezetről, azután, hogy annak intézményi működése elkezdődött. Ezek alapján mindenki eldöntheti, hogy milyen hangnemű ítéletet formál róla. Fontos, hogy az ítéletalkotónak megfelelő mennyiségű fogalmi és tárgyi tisztázás álljon a rendelkezésére, amely alapján súlyozott véleménye alátámasztást kaphat.

Egyesek szerint megnyugvást hoz zaklatott világunkba az, ha látjuk, hogy épületek azt a funkciót töltik be, amelynek egykoron épültek. A 20. század eseményei nyomán hatalmas mennyiségben fosztottak meg építményeket eredeti funkciójukól. Így lettek a rendházak jó esetben iskolák, rossz esetben raktárak, a zsinagógák jó esetben koncerttermek és kiállítóterek vagy rossz esetben zöldséglerakatok. Templomokban nem ritka a könyvesbolt, a turkáló vagy a szórakozóhely. Kisajátított családi házak váltak kisüzemekké, közintézményekké, erőszakszervezeti kaszárnnyá bérházakká. Az épületek gyakori funkcióváltása mintegy feltételes reflexként van jelen máig a rendszerváltozásokon átesett Kelet-Európa életében. A funkcióváltást ráadásul nem mindig indokolja valamely intézmény valós helyigénye. Államok és állami fenntartású szervezetek mérhetetlen energiát képesek fektetni olyan szimbolikus beruházásokba, amelyek egyik problémája, hogy nem a megfelelő célnak tervezett épületekhez kell hozzányúlniuk (könyvtárból nehezen lesz minisztérium, és vice versa). Itt első sorban szimbolikus és hivatali beruházásokról van szó, amelyek csak ritkán vezetnek olyan őszinte ingatlanfejlesztéshez, mint amilyen a használaton kívüli ipari létesítmények kulturális céllal való hasznosítása.

A nagyvárad egykori szabadkőműves páholy épülete¹ most látszólag visszakapott valamit eredeti funkciójából, amely a két világháború között először kisdedóvára, majd a szocializmus évei alatt vámhivatalra is módosult. Persze ennek a látszatnak részben ellentmond az épület hivatalosan vállalt funkciója. Az ugyanis teljesen általános értelemben vett kiállítóhely, amelynek vannak tematikus termei. Ez a téma a szabadkőművesség mint olyan.² A felújított, tanácskozássokra használt aula egyetlen létező vagy egykor létezett szabadkőműves tanácstermet sem akart rekonstruálni, illetve másolni. A Testvérek a mai Európában működő gyülekezőhelyeinek ideáltipikus elemeit mutatja be egy olyan térben, amely éppen a egykori nagyvárad páholy-székházban található. Ideáltipikus páholyteremről beszélünk, vagyis olyanról, amely ebben a formában sehol nincs, de a megvalósítók szerint mégis felismerhetővé teszi, hogy miről van szó. Ugyanakkor (1) sem az épület neve

nem zárja ki, hogy az több legyen, mint kiállítóhely. Sőt (2) a teljesen új bútorzat és a valóban funkcionális egyéb berendezési tárgyak alkalmassá teszik azt a bemutatott célok szerinti használatra.

Ad 1): Az épület megnevezése románul „Templul Francmasoneriei Oradea”, vagyis magyar fordításban: *A Szabadkőművesség Szentélye, Nagyvárada*. Ezt a megnevezést némileg erősítik is az épület tervezőinek a klasszikus ókori (görög és római) templomok bizonyos kanonikus elemeire tett építészeti utalásai. A választott neolatin terminológián mégis többen fennakadtak,³ de ez elsősorban a román megnevezésből eszközölt magyar tükörfordítások hibájából származik. Az etimológiai kiindulópont, vagyis *templum*, -i főnév latinul olyan nyílt, de jelzett határokkal rendelkező teret jelent, amelyben a jövőt érintő (= *templum*¹), vagy valamilyen istenséget dicsőítő tevékenység (= *templum*²) zajlik. Magyarul ez a második jelentésréteg adja a szó jelentésének kiindulópontját. Nevezik ugyan a szabadkőműves páholyok szertartási és tanácstermeit „templomszerűnek”,⁴ de semmilyen hivatalos forrásban nem nevezik templomnak, mert nem tölt be egyházi funkciót, és nem egy az Istennek vagy istenség(ek)nek bemutatott áldozat helye. Történelmi okokból bizonyos ábrahámí vallások szertartási tereire nem is lehet templomokként hivatkozni, hiszen abban de facto nincsenek papok, csak képzett segédszemélyzet, világi ígehirdetők és tudósok. Ez vonatkozik a zsidó, a muszlim és bizonyos keresztény felekezetekre (elsősorban a baptistákra vagy egyéb újkeresztény hittársaikra) is. A történelmi érvköteg a magyar megnevezésben döntő: templomnak csak a görög és római áldozócsarnokok, az elpusztult jeruzsálemi Nagytemplom, illetve bizonyos keresztény felekezetek imahelyei minősülnek. Különösen nem nevezhető templomnak olyan szimbolikus szerepet betöltő létesítmény, amelynek fenntartója nem tekinti magát intézményes vallásnak, és nem is törekszik ilyen státusz kivívására. Páholytag bármely vallási felekezet tagja lehet.⁵ A szabadkőművesek viszont páholytagként nem áldoznak semmilyen hellén vagy ábrahámí vallás istenének sem.⁶

A román terminológia ellenben egészen más. Bár a szabadkőművesek gyülekezőhelyeit németesen abban is nevezik ugyan „páholyrak” (*lojă*), de a magyar névhasználatban érvényesített történelmi érvkötegre ott egyéb preferenciák is társulnak. Ez formájában egyezik az angolszász megnevezéssel, még ha tartalmában különbözik is. A keresztény hagyomány keleti ortodox vonulathoz illeszkedve románul a keresztény imahelyeket egységesen *biserică*, -i névvel jelölik, amely a pogány ógörög βασιλική στοά-ból, vagyis a „király csarnoka” kifejezésből származik. Az angolszász népeknél pedig hasonlóan a kontinentális germán nyelvek jelentős részéhez a keresztény ógörög κυριακός-ból, vagyis az „Úrhoz tartozó”-ból származtatják az olyan keresztény imahelyek neveit, amelyekben jelen van aktív papság. Ennek köszönhetően az angol *temple*, -es vagy a román *templu*, -e szavak használhatók minden szertartásos rendezvény helyéül szolgáló terem vagy épület megnevezésére, vagyis minden olyan helyszínre – a latin szó elsődleges jelentésében – amelyen a „jövőre vonatkozó” tevékenység zajlik.

Ezért javaslom itt a „szentély” szó használatát. Ez a magyar úzusban a temploménál valamivel semlegesebb, bár nem a jövőre vonatkozó, hanem valamilyen áldozati tevékenységet kapcsolunk hozzá. De egyszersmind nem társítunk hozzá intézményes vallást is, amely viszont a mi esetünkben döntő.

Szentélye ugyanúgy lehet a természeti erők és deitások imádóinak, ahogyan az összemberiség javáért és a felvilágosult szemléletért síkra szállóknak.

Egy „szentélyben”, vagyis a *templum*¹ szerint értett „templomban” (*templa, temple*) viszont semmi sem tiltja, hogy olyan szertartást végezzenek, amelyben valamiféleképpen az emberiség jövőjét és fejlődését vitatják meg ebből a célból társult egyénnek. Itt tehát olyan munkát is lehet végezni, mint amelyet a német terminológiára (*Loge*) utalva a magyar nyelvhasználó a szabadkőművesek „páholyaiban” lát megvalósíthatónak.

Ad 2): A tanácsterem belsejébe vezető folyosónak a bejárat előtti fordulójában ma is jól látható az eredeti meanderos („futókutyás”) keretezésű terazzo-padló. Ez azonban az egyetlen eredeti részlet, amelyet az épület adott traktusában találunk. A tanácsterem bútorzata vadonatúj, és minden szempontból megfelel egy olyan eseménynek, amelynek keretében egy szabadkőműves vakolás akár azonnal le tud zajlani. Különösen azért lehet ezt kijelenteni, mert a benne levő tárgyak, kellékek mindennapi használatát egyetlen műemlékvédelmi szabály sem korlátozza, hiszen nincsen nekik ilyen jellege. A nagyváradi új intézmény belső tere tehát jelen időben nem minősül szabadkőműves páholynak, ellenben alkalmas szabadkőműves szertartások megtartására.

A román sajtóban olvasható kifogások többrétűek. Az egyik aspektus a magyar cikkekben is megtalálható, vagyis hogy az intézményben elenyésző szó esik magáról a nagyváradi szabadkőművességről és az épületről. Kiállítási tárgy látszólag egyetlenegy kötődik a városhoz: Kupán Árpád monográfiájának román fordításából⁷ az egyik tárlóban megjelenik egy könyvtári állományból letétbe adott darab. Erre a felvetésre villámgyors válasz adható. Az intézmény neve már maga sem árul zsákbamacskát. Ez egy olyan hely, amely a szabadkőművességhez kapcsolódik, és Nagyváradon van. Nem a nagyváradi szabadkőművességnek állít emléket, hanem a szabadkőművességre mint általában vett jelenségre hívja fel a figyelmet.

Vagyis akinek mindezekon túl van vitája, annak az épület koncepciójának kialakítóival kell azt lefolytatnia, hiszen a megvalósult intézmény az, aminek hirdeti magát. Ez fokozottan így van egy másik kritikai aspektusból is, amely a sajtóban több helyen megjelenik: egy mai kiállítóhelynek ennél egészen egyszerűen több információt kellene közölnie. Nos erre is van válasz.

Mivel az intézmény nem akkreditált múzeum, hanem olyan turisztikai létesítmény, amely a szabadkőművesség témája köré szerveződő anyagot ismeret meg a nagyközönséggel, több kritikai perspektívát ab ovo kizár. Ennek egyik oka, hogy nem múzeumi létesítményen nehéz számon kérni a múzeumi funkciókat. A kérdés persze az, hogy ebben az esetben annak funkciója mi, ha nem múzeumi. A válasz az előbbi leírásban található: turisztikai célpont kíván lenni, ráadásul, hangzott el az intézményt felügyelő alapítvány vezetőjének szájából, olyan emberek számára létesült, akiket érdekel a történelem.⁸ Vagyis az intézmény nem más, mint a város ajándéka a műkedvelő lakosságnak, akik szeretnének valamilyen képet kapni arról, hogy ez a furcsa és ellentmondásos történetű nemzetközi szerveződés bizonyos, szabadon kiválasztott korokban és helyszíneken mit is művelt.

Tehát – és csak ismételjük magunkat – aki itt vitázni akar, annak az intézményhez kell fordulnia, és olyan adatokat kell kérnie, amelyeknek írott nyoma sincs az intézmény falain, egyik szimbolikus vagy kiállítási térben sem. Az intézményben ugyanis pontosan az történik, amelyet a benne levő dolgok

ígérnek: tárgyakról és terekről van szó, melyek a „szabadkőműves” szóra rimelnek. A szabadkőműves szóra és semmi másra.

Néhány apró pontosítást azonban érdemes megtennünk. A sajtóban többször leírtakkal és a Szabadkőművesség Nagyváradi Szentélyében láthatókkal szemben⁹ Nagyváradon 1912 és 1919 között két szabadkőműves páholy is működött,¹⁰ amely megegyezés alapján, közösen használta az épületet. Ezek egyike volt a Magyar Symbolikus Nagypáholy nagyváradi fiókja, a sokat említett, László király (és nem Szent László) nevet viselő szervezet, amelyből 1912-ben vált ki, elsősorban radikális aktuálpolitikai irányultsága miatt a Bihar páholy.

A szabadkőműves páholyok működését a Tanácsköztársaság alatt korlátozták először, majd a frissen felálló Simonyi-Semadam-kormány alatt betiltották. Ez utóbbi, sajátos módon és a még mindig bizonytalan helyzetben éppen a Magyar Symbolikus Nagypáholyhoz való kötődés miatt vonatkozott az impériumváltás utáni Erdélyre is. A László király páholy, amely nem szűnt meg a Symbolikus Nagypáholy részének lenni, a betiltás után, de már román felségterületen megteremtette saját elaltatásának feltételeit, amelyet a nagyváradi református egyházzal kötött szerződésben rögzített, és vagyonát a haszonjog élvezetért cserébe megőrzésre átadta. Az utódállam Romániában a szabadkőművesség nem esett tiltás alá, viszont a potenciális irredenta konnotációk nyomán a László király páholy nevét elhagyva, de facto összeolvadt a Bihar páhollyal. A páholyházat eladták, és az 1920 júniusától szűnt meg a Testvérek székhelyeként működni. Az épület története innentől kezdve vált a eredetitől eltérő rendeltetés történetévé. Erről, akárcsak az épület változó tulajdonjogáról igen keveset tudunk. Ugyancsak hiányos a tudásunk a két magyar szertartási nyelvű nagyváradi páholy (a Bihar és az 1928-ban, zsidó felekezetűek által alapított Jezirah), illetve az új alapítású, román szertartási nyelvű Emanuil Gojdu páholy két világháború közötti tevékenységéről. Ezek azok a kérdések, amelyek kutatását a szabadkőműves házban működő nagyváradi intézménynek akár fel is lehetne vállalni. Ha minden igaz, akkor az intézmény munkatársainak a nagyváradi anyagra vonatkozóan bevallott távlati tervei vannak, de annak részleteiről, szemléletmódjáról hasonlóan keveset tudunk. Csak az látszik bizonyosnak, hogy a kiállítóhely vezetője – elmondása szerint – a nagyváradi anyagnak is kiemelt helyet szán majd az épületben.

Csakhogy az épületben jelenleg olvasható információk alapján azért hasztalan kritizálni annak koncepcióját, mert arról azok semmit nem közölnek. A vonatkozó impresszum (vagyis annak hiánya) révén nem tudjuk, hogy van-e a kiállításnak kurátora, nem tudjuk, hogy volt-e grafikusa, volt-e restaurátora, szobrásza, szekkőfestője, nem tudjuk, hogy a kiállítás rendezőinek volt-e a témában elmélyült szakmai tanácsadója. Feltételezéseket pedig igen nehéz kritizálni. Tudjuk viszont – a megnyitón elhangzottak alapján –, hogy kik voltak a beruházásban részt vevő szakmai szervezetek (a Román Nemzeti Nagypáholy, a Román Nemzeti Levéltár és a Bihar Megyei Könyvtár). Viszont tökéletes az *ignorabimus* hatálya akkor, amikor az egyszeri látogató az iránt érdeklődne, hogy kinek volt egyedi hozzájárulása a kiállításához, és hogy az miben állt. Mint már említettük, feltételezéseket eleve problémás elemeire bontani majd ezen keresztül kritikai vizsgálatnak alávetni. Ezt csak olyan konkrét és erős állítások esetén lehet megtenni, amelyet ez a jórészt önreferenciális nagyváradi turisztikai célpont egyelőre nem nyújt. Így pedig a kritika – a bevezetőben beharangozottak szerint – nem csak óvatosságból marad el. Hanem eleve igen kevés tere marad.

Az új nagyváradai turisztikai látványosság belépőjegyének egy példánya.

■ JEGYZETEK

1. Címe: Calea Armatei Române (az építéskor Rulikowski út), 4. szám, Nagyvárad. A benne működő intézmény a Bihar megyei Műemlékvédelmi Alapítvány (Fundatia de Protejare a Monumentelor Istorice din Județul Bihor) filiáléja. Az épület 1901–1902-ben épült Bálint Zoltán és Jámbor Lajos építész tervei szerint. Mindketten az egyik legaktívabb budapesti páholy, a Demokratia tagjai voltak. A Nagyváradai Szabadkőművesség Szentélyében 2021. november 25-én, vagyis jóval jelen szöveg írása után nyílt meg a helyi szabadkőművesség történetének szentelt új kiállítás, amely a helyi páholypályozás történetének néhány dokumentumát állítja ki. Ennek értékelése egy másik cikk témája lehetne.
2. Cristina Ghilea: *Despre masoni în general, în templul orădean*. www.bihon.ro/stirile-judetului-bihor/muzeul-francmasoneriei-despre-masoni-in-general-in-templul-oradean-3830648.
3. Ezek kivétel nélkül magyarajkú újságcikkek szerzői voltak. Mindjárt kifejtjük, hogy szerintünk miért. A román nyelvű cikkek, mivel ott nyelvi disszenzus nem áll fenn, mindannyian a múzeumi koncepciót kritizálták. Ennek egy logikai aspektusáról később. A magyar cikkek közül kiemelhetők: Pap István: *Történeti múzeum helyett kulturális kisajátítás Nagyváradon*. www.erdon.ro/kozelet/helyi-kozelet/torteneti-muzeum-helyett-kulturalis-kisajatitas-varadon-3960209. Utolsó letöltés: 2021. október 15. Lásd még Laura Gal: *Muzeul Francmasoneriei, unic în România, s-a deschis în clădirea fostului templu din Oradea, fără masoni și fără vreun exponat din istoria locală*. www.ebihoreanul.ro/stiri/muzeul-francmasoneriei-unic-in-romania-s-a-deschis-in-cladirea-fostului-templu-din-oradea-fara-masoni-si-fara-vreun-exponat-din-istoria-locala-166799.html. Utolsó letöltés: 2021. október 15.
4. Nemcsak a köznyelvi fordulat szerint, amelyet Ady Endrétől kölcsönöznek, hanem – bárha pontatlannul is – informális módon magyarul „templom”-nak nevezhetnek minden olyan helyet, amely rituális szertartási tevékenységet fogad be. Ady megfogalmazása szerint „Nagyváradon, ahol semmivel sem kisebb a sötétség veszedelme, mint bárhol e hazában, pompás új templomszerű csarnok áll, mely hajléka a humanizmusnak, irtalmasságnak és világosság hintésének”. Nagyváradai Napló, 1902. február 2.
5. Lásd korábban Benjamin Franklin: *The Constitutions of the Free-Masons. History, Charges, Regulations &c. of the most Ancient and Right Worshipful Fraternity*. Philadelphia, 1734. 48: Bár az ősi időkben a kőműves testvéreket rávitték arra, hogy az ország vagy a nemzet vallásán legyenek (bármelyik is volt az), most mégis ajánlatosabbnak tűnik, hogy csak arra a vallásra kötelezzék őket, amelyben minden Ember egyetért, egyéni véleményeiket pedig maguknak tartásuk meg.”
- Illetve: „A szabadkőművesség nem kérdezi tagjainak, sem a hozzá jelentkezőknek a vallási-felekezeti hovatartozását. A tagság egyetlen követelménye e téren az Istenbe vetett hit, ám hogy őt ki miként nevezi és milyen vallás szerint hiszi, annak megítélése nem tartozik a szabadkőművesség keretei közé – mondja ki a mai Magyarországi Symbolikus Nagypáholy vallás és szabadkőművesség kapcsolatát szabályozó irányelve. www.szabadkomuves.hu/szabadkomuvesseg-es-vallas Utolsó letöltés: 2021. október 15.
6. „A Nagy Nemzeti Páholyban és az ezeknek Engedelmes páholypályozásban folyó munkálatok során szigorúan tilos politikáról, vallásról és gazdasági érdekről beszélni” – hangzik a romániai központi páholy egyik alapelve. Lásd *Declarație de Principii*. <https://mlnr.xyz/declaratie-de-principii>. Utolsó letöltés: 2021. október 15.
7. *Francmasonii în Oradea*. Nota?ii istorice. Editura Convex, Oradea, 2018.
8. Vö. Cristina Ghilea: i. m.
9. Nem igaz, hogy az intézményben „gyakorlatilag semmit nem lehet megtudni” (Pap István: i. m.) a váradai szabadkőművességről, és annak egykori székházáról. Az épület egyetlen terme minősül kiállítási területnek (a többi egy szabadon értelmezhető turisztikai látványosság, amely a szabadkőműves szertartás három helyszínét szeretné bemutatni). Ebben található az az érintőképernyő, amelyen megfelelő áramellátás és gesztusvezérlési alapismeretek esetén négy oldal beszél a váradai páholyéletéről, az épületről és a felújítás kivitelezőjéről (sajnos nem tudjuk meg, hogy a felújításnak ki volt az építész, de egy biztos: a címben foglalt kérdés tekintetében ez túl sokat nem tenne hozzá a válaszhoz). Helyesebb, ha úgy fogalmazunk tehát, hogy „gyakorlatilag nagyon keveset”.
10. Ezt igen egyértelműen tárgyalta Kupán Árpád már idézett könyve. A magyar kiadáshoz lásd: *Szabadkőművesek Nagyváradon*. Nagyvárad: Ady Társaság kiadása, Nagyvárad, 2004. Különösképpen: 169–182.